

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.59.275>

УДК 930.2:001.891.7](47+57)«194/199»:[271.222(470+571)–86:008]

Сергій Таранець,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України

вул. Трьохсвятительська, буд. 4, Київ, 01001, Україна,
e-mail: trimonastyrje@yandex.ua

**АРХЕОГРАФІЧНІ ЕКСПЕДИЦІЇ В СРСР
В ГАЛУЗІ СТАРООБРЯДОЗНАВСТВА
У 40–90-х роках ХХ ст.**

У статті досліджуються польові археографічні експедиції в СРСР в місця компактного проживання старообрядців, що отримали широке визнання як важливий засіб для вирішення загальнодержавних завдань з охорони культурної спадщини. Радянські наукові установи змогли зробити істотний внесок у розвиток досліджень з історії релігії, археографії, архівознавства, палеографії, філігранології, літератури, мови, фольклористики, етнографії, публікації документальних пам'яток. Вченими проведено сотні експедицій, які зібрали понад 25 тис. пам'яток рукописної та друкованої спадщини Середньовіччя та Нового часу, до цього зосереджених в основному в руках старовірів.

Ключові слова: Союз Радянських Соціалістичних Республік, Академія наук СРСР, польові археографічні експедиції, старообрядці, рукописи, стародруки.

У Радянському Союзі археографічні експедиції отримали широке визнання як важливий засіб для вирішення загальнодержавних завдань з охорони культурної спадщини, і старовіри, на яких була сфокусована польова археографія, з розумінням та підтримкою поставилися до проблем поставлених часом. У неймовірно важких умовах радянської дійсності старообрядці змогли зберегти

й донести до початку проведення польових робіт традиційне книгарство, письмову та побутову культуру, що дозволило вченим у майбутньому зібрати десятки тисяч пам'яток, що відображали всі жанри і напрями давньоруської та старообрядської книжності, десятків регіонів СРСР. Дослідниками відкриті тисячі раніше невідомих оригінальних богословських, літературних, історичних, догматичних, полемічних текстів, створених селянами-старообрядцями. Знайдені пам'ятники, принципово розширили основу уявлень науковців про давньоруську та старообрядську книжкову культуру. За кілька десятиліть польова археографія відкрила невідомий пласт літературної творчості старовірів, яка відображала духовне життя народу, його духовні пошуки, колосальний творчий потенціал в рамках давньої традиції. Завдяки міждисциплінарному підходу, радянські наукові установи змогли зробити істотний внесок у розвиток археографії, палеографії, філігранології, архівознавства, літератури, мови, фольклористики, етнографії, публікації документальних пам'яток. Польові дослідження відігравали значну роль в розвитку вивчення регіональної історії та краєзнавства.

Як результат, у багатьох наукових центрах Росії були підготовлені численні каталоги й описи, що узагальнили та проаналізували отриманий під час експедицій матеріал [17, с. 35; 33, с. 5; 34, с. 3; 40, с. 184; 41, с. 4; 43, с. 67]. Поширена серед селян літургійна книга, мала серйозний ідеологічний і політичний вплив на свідомість жителів села, оскільки відповідала на найважливіші та актуальні питання духовного життя і полемічної боротьби старовірів. Археографічні експедиції стали найважливішим шляхом розширення і поглиблення праць з вивчення старообрядства незважаючи на те, що спочатку експедиції не ставили перед собою завдань вивчення всієї товщі історії та побуту старовірів [21, с. 303; 22, с. 247].

Головним завданням перших археографічних експедицій було виявлення і придбання давньоруських рукописів і стародруків, які перебували в повсякденному вжитку у старообрядців, незважаючи на їх переслідування як царською, так і радянською владою [23, с. 29; 24, с. 416; 38, с. 410]. У науковий обіг введено багато нових творів старо-

обрядців, зібрано значну кількість регіональних книг і колекцій. Археографічні експедиції не тільки врятували від можливої загибелі тисячі пам'яток національної культури, а й зробили їх доступними для дослідників.

Вагомий внесок у збирання та вивчення давньоруської та старообрядської літератури внесли установи Академії наук. Особливе місце в цьому ряду належить Інституту російської літератури та Бібліотеці Академії наук СРСР. У 40-ті роки ХХ ст. Інститут російської літератури АН СРСР почав проводити систематичне археографічне обстеження значної частини районів Російської Півночі. Відділ давньоруської літератури посів ключове місце в збиранні старообрядської культурної спадщини. В результаті численних польових археографічних експедицій Давньосховище Пушкінського Дому стало одним з авторитетних центрів зосередження і вивчення рукописних пам'яток давньоруської і старообрядської старовини в Радянському Союзі [27, с. 80]. Найзначнішою його частиною були знахідки вчених в місцях компактного проживання старообрядців. Одним з привабливих регіонів для співробітників Інституту російської літератури і Ленінградського державного університету виявилася Архангельська область.

Бібліотека Академії наук СРСР організувала понад 60 археографічних експедицій в Карелію, Архангельську, Вологодську, Кіровську області, в Латвію, Литву, Естонію, Україну. В результаті цих експедицій було створено вісім територіальних зібрань, отримано майже дві тисячі рукописних і понад тисячу стародруків. Видатних результатів досяг М. Ю. Бубнов, який зумів доставити в Ленінград бібліотеку старообрядських митрополитів з с. Біла Криниця на Буковині, сформувати Кубенське територіальне зібрання, відкрити цінні пам'ятки писемності у Вологодській області, виявити духовний центр скритників у Каргопольському районі Архангельської області, завдяки чому в БАН була створена найбагатша колекція рукописів бігунської згоди [6, с. 267; 8, с. 275; 9, с. 102; 39, с. 8].

Внесок ленінградських археографів у справу збирання і вивчення рукописної і стародрукованої спадщини дуже значний. За попе-

редніми підрахунками петербурзькі археографи отримали понад 15 тис. рукописів і стародруків. Серед видних представників петербурзької польової археографії слід назвати В. І. Малишева, Н. В. Понирко, В. П. Бударагіна, Г. В. Маркелова (Інститут російської літератури), Н. С. Демкову, А. Х. Горкунфеля (Санкт-Петербурзький державний університет), О. І. Копанєва, М. Ю. Бубнова, О. О. Амосова, Л. А. Петрову (Бібліотека Академії наук).

Найважливішим досягненням польової археографії стало вироблене В. І. Малишевим питання про створення книжкових зібрань і колекцій за територіальним принципом. Величезне значення для історичної науки в СРСР мала створена М. М. Тихомировим Археографічна комісія та утворені при ній відділення – Ленінградське, Північне, Сибірське, Уральське [28, с. 247; 32, с. 31]. Розпочаті після створення комісії широкомасштабні експедиції призвели до визначних наукових досягнень. І. В. Поздєєва і М. М. Покровський висунули концепцію комплексного вивчення різних сторін історії та культури старообрядства, оскільки наукові дослідження вимагали найпильнішого вивчення історії старообрядських згод та громад [1, с. 170; 15, с. 19; 20, с. 357; 36, с. 16; 42, с. 115]. У 70–80-ті роки ХХ ст. методика комплексних археографічних досліджень в повному або значному обсязі була застосована московськими, новосибірськими і свердловськими археографами.

Зразковими за систематичним охопленням польовою роботою самих різних сторін старообрядської історії та культури стали археографічні експедиції МДУ ім. М. В. Ломоносова [2, с. 5; 31 с. 48]. У польових умовах Новосибірські археографи познайомилися з діючими скрипторіями, в яких прихильники давнього благочестя створювали свої нові рукописи. На замовлення дослідників з Новосибірська вдалося отримувати книги, написані півуставом, в тому числі і на березовій корі. Комплексне вивчення традиційної культури як системи зробило істотний вплив на розвиток низки інших наукових дисциплін, зокрема історії релігії, історичної психології, етнографії, фольклористики, музейної справи тощо.

І. В. Поздєєва розробила спеціальну методику опису стародруків, що дозволило найповніше розкрити інформаційні можливості

примірника як історичного джерела. Вона здійснила прорив в галузі вивчення записів на аркушах стародруків, довела широку географію побутування друкованих книг в Росії ХVІІ ст. Історичний факультет МДУ ім. М. В. Ломоносова, спільно з Науковою бібліотекою, провів понад 80 комплексних експедицій в 40 регіонах СРСР, зокрема в Молдавській РСР, Вінницькій, Житомирській, Київській, Одеській, Хмельницькій, Чернігівській, Чернівецькій областях Української РСР, Гомельській області Білоруської РСР, Грузинській РСР, Краснодарському і Ставропольському краях, Дагестанській АРСР, Чечено-Інгушській АРСР, Чуваській АРСР, Удмуртській АРСР, Татарській АРСР, Калінінградській, Брянській, Курській, Калузькій, Московській, Тульській, Калінінській, Ярославській, Іванівській, Володимирській, Горьківській, Волгоградській, Пензенській, Куйбишевській, Саратовській, Ульяновській, Пермській, Оренбурзькій областях Російської РФСР, Уральській, Алма-Атинській, Джамбульській, Кзил-Ординській, Гур'івській областях Казахської РСР. Експедиціями МДУ охопив найбільшу кількість регіонів Радянського Союзу, а кількість і якість привезеного з поля матеріалу, перетворило його в один з провідних археографічних центрів країни [11, с. 63; 16, с. 58].

Сибірське відділення здійснювало археографічні експедиції в 23 регіонах Сибіру, Далекого Сходу, Казахстану і Киргизії, зокрема в Бурятській АРСР, Тувинській АРСР, Якутській АРСР, Алтайському, Красноярському, Хабаровському, Приморському краях, Новосибірській, Томській, Горно-Алтайській, Омській, Курганській, Кемеровській, Іркутській, Читинській, Амурській, Сахалінській областях, Хакаській автономній області, Евенкійському національному окрузі Російської РФСР, Східно-Казахстанській, Північно-Казахстанській і Талди-Курганській областях Казахської РСР і в Киргизькій РСР. Новосибірські експедиції організовувалися Інститутом історії, філології і філософії Сибірського відділення АН СРСР, за участі Державної публічної науково-технічної бібліотеки Сибірського відділення АН СРСР і Новосибірського державного університету. Під керівництвом М. М. Покровського у м. Новосибірськ доставлено близько 3-х тис. стародруків і рукописів

XV–XX ст. і їх копій, сформовано Томське, Алтайське, Тувинське, Красноярське, Кемеровське, Північно-Казахстанське, Західно-Сибірське, Забайкальське територіальні зібрання [3, с. 262; 12, с. 399; 35, с. 161; 36, с. 16]. Одними з найцінніших знахідок виявилися твори Діонісія Ареопагіта XV ст., липнева Мінея XV ст., піврічний Пролог XV ст., Тріюдь цвітна XV ст., Збірник першої чверті XVI ст., Євангеліє середини XVI ст., Пролог XVI ст. На Алтайі М. М. Покровський відкрив унікальні «Судні списки Максима Грека», у складі збірника 90-х років XVI ст. Ця книга дозволила очистити ім'я грецького філософа від політичних і догматичних звинувачень [10, с. 563; 37, с. 4]. При обстеженні фондів Томського обласного краєзнавчого музею вчений виявив найдавніший повний список Першого нелітописного курсу російської історії – «Степенної книги царського родоводу». Сибірські вчені відкрили величезний пласт творів народної уральсько-сибірської літератури XVIII–XX ст., значна частина яких на сьогодні видана сектором археології.

Одним з основних напрямків роботи новосибірських археологів було виявлення та вивчення наративних та документальних джерел з історії суспільної свідомості народних мас Сибіру. Вони описали і опублікували каталоги зібрань рукописів Томського державного університету, Тобольського державного архіву, Тюменського краєзнавчого музею, Державної бібліотеки Киргизької РСР, колекцію Омського краєзнавчого музею, надали допомогу в описі рукописів Усть-Кам'яногірському обласному краєзнавчому музею. Видавали Збірник наукових праць «Археологія та джерелознавство Сибіру», який присвячений проблемам вивчення давньоруської рукописної і стародрукованої книги [10, с. 563]. Найвидатніших результатів в галузі польової археології досягли М. М. Покровський, В. М. Алексєєв, О. І. Дергачова-Скоп, К. К. Ромоданівська, Н. С. Гур'янова, Н. Д. Зольникова.

Великий внесок у польову археологію Уралу зробила Уральська об'єднана археологічна експедиція, створена на базі археологічної лабораторії Уральського державного університету [19, с. 432; 25, с. 353; 26, с. 355; 29, с. 425; 30, с. 369; 45, с. 321; 46, с. 321; 47, с. 326].

В її роботі брали участь викладачі та студенти Уральського, Пермського, Удмуртського і Челябінського університетів, Свердловського педагогічного інституту, співробітники Пермської публічної бібліотеки ім. О. М. Горького та Нижне-Тагільського краєзнавчого музею. Значних здобутків досягли Р. Г. Піхоя, В. І. Байдін, А. Т. Шашков, І. В. Починська. Польові роботи проводилися на території 13 регіонів Росії і Казахстану, зокрема в Удмуртській АРСР, Башкирській АРСР, Марійській АРСР, Свердловській, Кіровській, Куйбишевській, Курганській, Пермській, Саратовській, Тюменській і Челябінській областях Російської РФСР, Кустанайській та Північно-Казахстанській областях Казахської РСР.

Уральський університет отримував добрі результати, що викликали широкий суспільний резонанс не тільки всередині країни, але й за кордоном. На Уралі працювали дослідники з Кембриджського університету (Великобританія) і Трірського університету (Німеччина) [7]. Фонд придбаних у полі пам'яток кириличної писемності та друку налічує близько 6 тис. одиниць зберігання кінця XV–XX ст., у тому числі 3,2 тис. рукописів. У м. Єкатеринбурзі створено найбільше, після Москви і Санкт-Петербурга, зібрання книг і рукописів давньоруської і старообрядської традиції. Уральські дослідники описали зібрання рукописів і стародруків регіональних бібліотек і краєзнавчих музеїв, в тому числі Свердловського обласного краєзнавчого музею, Свердловського об'єднаного історико-революційного музею, Оренбурзького обласного краєзнавчого музею, Курганського обласного краєзнавчого музею, Державного архіву Оренбурзької області, Березниківського, Солікамського і Чердинського районних краєзнавчих музеїв Пермської області, Челябінської картинної галереї.

Археографічні відкриття на Російській Півночі, в Латвії, Литві, Естонії, Білорусії, Молдавії, Україні, Центральній Росії, на Уралі, в Сибіру і на Далекому Сході викликали великий суспільний резонанс в Радянському Союзі. Глибоко розуміючи феномен польової археографії, голова Археографічної комісії АН СРСР С. О. Шмідт всіляко підтримував збір давньоруської книж-

ності [18, с. 6]. Особливо важливе місце в діяльності радянських археографів зайняли польові археографічні експедиції 70–80-х років ХХ ст., які мали масовий характер, що призвело до необхідності координації польових робіт, погодження планів вчених. Крім головних центрів в Ленінграді, Москві, Новосибірську і Свердловську, сформувалися регіональні осередки в Сиктивкарі, Пскові, Вологді, Ярославлі, Володимирі, Горькому, Пермі, Улан-Уде та інших містах.

Робота радянських учених в полі показала, що у старообрядського населення країни зосереджувалася значна кількість цінних рукописів і книг. Водночас, у 1970–1980-ті роки дослідники відзначали, що тієї великої кількості рукописів, які вони зустрічали в 50–60-ті роки, вже не було, але все ж таки траплялися знахідки цілих комплексів рукописів в селянських бібліотеках [25, с. 354]. Збільшення кількості знахідок в 80-ті роки пов'язувалося з кількісним зростанням пошукових робіт, але в цілому результативність поїздок впала. Стародруки й рукописи діставалися важче, що вимагало великих витрат часу. Змінився і хронологічний склад привезених з експедицій пам'яток. Якщо в 1956–1965 роки рукописи XV–XVII ст. склали 1/6–1/7 частину від загального числа надходжень, то в 1975–1986 роки лише 1/22 частину. Пошуковці стали значно більше провозити рукописів XIX–XX ст.

Важливою частиною діяльності польової археографії стало надання методичної допомоги провідними бібліотеками СРСР регіональним архівам, музеям і бібліотекам, складання реєстрів рукописів, коротких описів колекцій, надання рекомендацій з охорони та реставрації пам'яток писемності та друку.

Одним з плодovitих для археографів Радянського Союзу виявився 1977 рік, коли в державні сховища від експедицій надійшло понад 600 рукописів та 400 стародруків. Це було найзначніше придбання за всі роки проведення польових робіт. Тут слід зазначити надходження 102 рукописів і 144 стародруків у відділ рідкісних книг і рукописів НБ МДУ, 155 рукописів і 105 стародруків – у лабораторію археографічних досліджень Уральського державного університету [25, с. 354]. У ці роки МДУ ім. М. В. Ло-

моносова і Уральський державний університет мали найвищу результативність в галузі польової археографії. В цілому, 1975–1984 роки в СРСР на державне зберігання надійшло 5048 рукописів, у тому числі 13 примірників XV ст., 68 екземплярів XVI ст., 178 примірників XVII ст., 3143 стародруків, в тому числі 89 – XVI ст. та 910 – XVII ст. [45, с. 323].

Підсумовуючи результати польових робіт, секретар Археографічної комісії АН СРСР В. А. Черних зазначав, що незважаючи на інтенсивну роботу радянських археографів зі збору у старообрядського населення документальних пам'яток, навіть незважаючи на незаконну діяльність приватних осіб, які спекулювали пам'ятками історії та культури, кількість стародруків і рукописів, що надійшли на державне зберігання у 70–80-ті роки, не виявляла тенденцій до спаду. Вчений пояснював це розширенням масштабів археографічного пошуку, виникненням нових, переважно регіональних центрів, вдосконаленням методики проведення експедицій, зміцненням особистих контактів науковців зі старообрядцями. В. А. Черних також зазначав, що у населення на руках продовжувала залишатися значна кількість стародруків і рукописів, тому прогнозував на найближчі роки істотну результативність пошуків [48, с. 327].

В цілому, в 30–90-ті роки ХХ ст. в СРСР і Росії археографічними експедиціями було зібрано понад 25 тис. рукописних книг XIV – початку ХХ ст. і друкованих видань кінця XV–XIX ст. Характерною рисою для експедицій того часу стала кооперація різних державних установ в рамках однієї експедиції. Наприклад, бібліотека АН СРСР включала до свого складу музикознавців з Інституту театру, музики і кінематографії та Ленінградської державної консерваторії.

МДУ ім. М. В. Ломоносова об'єднав фахівців і студентів з Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна, музеїв Московського Кремля, Фольклорної комісії Спілки композиторів РРФСР, Московського державного історико-архівного інституту, Пермського державного університету. З Уральською об'єднаною експедицією співпрацювали дослідники Уральського державного університету, Пермської і Кіровської обласних публічних бібліотек, Удмуртського державно-

го університету, Пермського державного університету, Челябінського державного університету. У 1978 році широке поширення набула практика передачі частини знахідок організаціям, які брали участь в експедиціях або установах, на території яких працювали експедиції. Інститут російської літератури практикував передачу частини знахідок з самого зародження польових досліджень.

Багато стародруків та рукописів, отриманих радянськими археографами в ході експедицій, містять цікаві записи видатних державних і релігійних діячів країни, так і селян. Вони розкривають долю конкретного екземпляра, представляють важливі відомості для вивчення кириличної книжкової культури в цілому. Учасники експедицій зробили безліч магнітофонних записів співу і мови старовірів, в яких зафіксована місцева специфіка. У Москві, Сиктивкарі, Єкатеринбурзі, Новосибірську, Пермі та інших центрах були накопичені значні етнографічні та фольклорні матеріали, які досліджувались у публікаціях С. Є. Нікітіної, С. А. Димухаметової, Р. М. Чагіна, В. А. Липинської, В. В. Власової, Л. М. Русакової, Ф. Ф. Болонєва, Л. А. Ігошева, М. П. Парфентьева, які зробили значний внесок у вивчення побутуючої у старообрядському середовищі давньоруської музики, крюкового співу, народних пісень, духовних віршів [45, с. 321].

Незважаючи на значні результати польових археографічних досліджень, наприкінці 90-х років ХХ ст. стало зрозуміло, що книжково-рукописний фонд старообрядців істотно скоротився, у старовірів вичерпалися колишні запаси дорогоцінних книг, що призвело до скорочення польових археографічних експедицій. Одночасно зменшилося фінансування наукових програм, різко зросли дорожні та інші витрати на експедиції, змінилися й умови придбання пам'яток. Через відсутність коштів вчені не могли купувати стародавні книги, ціна на які виросла на порядок. В цих умовах вони інтенсивніше стали використовувати старі зв'язки, вдаватися до ксерокопіювання і сканування рукописів, які власники надавали для короткотермінового використання.

Але в цілому, за висновком М. Ю. Бубнова, концентрація давньоруської та старообрядської книжкової спадщини в державних схо-

вищах була завершена [4]. На початку ХХІ ст. завдання польової археографії багато в чому вичерпали себе, проте польові археографічні дослідження не припинилися. Акцент вчених змістився на вивчення богословських та етнографічних проблем, покликаних виявити уявлення носіїв традиції з основних питань віри та світоустрою. Розпочато масштабне оцифрування найцінніших рукописів, що знаходяться на зберіганні в російських державних наукових і університетських центрах. Вчені активно стали розвивати камеральні дослідження пам'яток старообрядської писемності. Практичні потреби науки диктують необхідність узагальнення неопублікованих, розрізнених відомостей про проведені польові експедиції.

Список використаних джерел

1. *Агеева Е. А.* Итоги и перспективы организации комплексных археографических исследований МГУ / Е. А. Агеева, Н. А. Кобяк, И. В. Поздеева, Е. Б. Смилянская // Археографический ежегодник за 1986 год. – Москва, 1987. – С. 170–177.
2. *Агеева Е. А.* Собрание, изучение, возвращение: к 25-летию полевых археографических исследований МГУ / Е. А. Агеева, И. В. Поздеева, Е. Б. Смилянская // Мир старообрядчества. Личность. Книга. Традиция. – Москва ; Санкт-Петербург, 1992. – Вып. 1. – С. 5–10.
3. *Алексеев В. Н.* Об археографических экспедициях Сибирского отделения АН СССР в 1965–1967 годы / В. Н. Алексеев, Е. И. Дергачёва-Скоп, Н. Н. Покровский, Е. К. Ромодановская // Археографический ежегодник за 1968 год. – Москва : Наука, 1970. – С. 262–274.
4. АМИКС України. Інтерв'ю С. В. Таранця у Н. Ю. Бубнова 16 мая 2011 г. (г. Санкт-Петербург, БАН).
5. *Амосов А. А.* Новые поступления в Отдел рукописей Библиотеки АН СССР в 1977–1985 гг. / А. А. Амосов, Н. Ю. Бубнов ; под ред. М. В. Кукушкиной // Материалы и сообщения по фондам Отдела рукописной и редкой книги. 1985 / . – Ленинград : Наука, 1987. – С. 277–283.
6. *Амосов А. А.* Археографическая работа в Прибалтике в 1977–1984 гг. / А. А. Амосов, Л. А. Петрова ; под ред. М. В. Кукушкиной // Материалы и сообщения по фондам Отдела рукописной и редкой книги. 1985. – Ленинград : Наука, 1987. – С. 267–277.

7. Археография полевая (славянская) // Уральская Историческая Энциклопедия / Режим доступа: <http://www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-1-96-arheografiya-polevaya-slavyanskaya.html>

8. Бубнов Н. Ю. К истории библиотеки Белокрыницкой старообрядческой митрополии (По итогам археографических экспедиций Отдела рукописной и редкой книги Библиотеки Академии наук СССР 1971–1972 гг.) / Н. Ю. Бубнов, И. Ф. Мартынов // Археографический ежегодник за 1972 год. – Москва : Наука, 1974. – С. 265–275.

9. Бубнов Н. Ю. Старообрядческий центр в селе Белая Криница / Н. Ю. Бубнов // Книга в России. Из истории духовного просвещения. Сборник научных трудов. – Санкт-Петербург, 1993. – С. 101–111.

10. Гурьянова Н. С. 75-летие академика Н. Н. Покровского / Н. С. Гурьянова, Л. В. Титова // Археографический ежегодник за 2005 год. – Москва : Наука, 2007. – С. 563–565.

11. Дадыкин А. В. Археографы Московского университета и изучение славяно-русских кириллических печатных книг XV–XVIII вв. / А. В. Дадыкин // Традиционная книга и культура позднего средневековья: Труды Всероссийской научной конференции к 40-летию полевых археографических исследований Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова (г. Москва, 27–28 октября 2006 г.) / Ответ. ред. И. В. Поздеева : в 2-х ч. – Ярославль, 2008. – Ч. 1. – С. 63–90.

12. Дергачёва-Скоп Е. И. В Сибирском отделении Археографической комиссии / Е. И. Дергачёва-Скоп // Археографический ежегодник за 1971 год. – Москва : Наука, 1971. – С. 399–400.

13. Древнерусские рукописные книги из собрания Уральской археографической экспедиции / С. А. Белобородов ; Каталог выставки. – Санкт-Петербург, 1994. – 8 с.

14. Казанцева Т. Г. Певческие рукописи старообрядцев-семейских из собраний Улан-Удэ и Новосибирска: Каталог / сост. Т. Г. Казанцева; науч. ред. А. Ю. Бородихин. – Новосибирск, 2009. – 359 с.

15. Кобяк Н. А. Задачи и результаты комплексных археографических экспедиций Московского университета 1966–1980 гг. / Н. А. Кобяк, М. М. Леренман, И. В. Поздеева, Е. Б. Смилянская // Русские письменные и устные традиции и духовная культура (По материалам археографических экспедиций МГУ 1966–1980 гг.). – Москва, 1982. – С. 19–38.

16. Кобяк Н. А. О научном значении книжных памятников, полученных НБ МГУ из археографических экспедиций / Н. А. Кобяк // Традиционная книга и культура позднего средневековья: Труды Всероссийской научной конференции к 40-летию полевых археографических исследований Московского

государственного университета им. М. В. Ломоносова (г. Москва, 27–28 октября 2006 г.) / отв. ред. И. В. Поздеева : в 2-х ч. – Ярославль, 2008. – Ч. 1. – С. 53–62.

17. Колесников П. А. Публикация документальных памятников в деятельности Северного отделения Археографической комиссии АН СССР / П. А. Колесников // Археографический ежегодник за 1985 год. – Москва : Наука, 1986. – С. 32–41.

18. Курносов А. А. О состоянии и задачах советской полевой археографии (К итогам Первой Всесоюзной конференции по полевой археографии) / А. А. Курносов, В. А. Черных, С. О. Шмидт // Археографический ежегодник за 1977 год. – Москва : Наука, 1978. – С. 3–14.

19. Кусков В. В. Североуральская археографическая экспедиция 1959 г. / В. В. Кусков // Труды Отдела древнерусской литературы. – Москва ; Ленинград : Наука, 1962. – Т. 18. – С. 432–433.

20. Леренман М. М. 15 лет археографическим экспедициям Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова / М. М. Леренман // Археографический ежегодник за 1981 год. – Москва : Наука, 1982. – С. 357–359.

21. Малышев В. И. Задачи собирания древнерусских рукописей / В. И. Малышев // Труды Отдела древнерусской литературы. – Москва ; Ленинград : Наука, 1964. – Т. 20. – С. 303–332.

22. Малышев В. И. Сведения о собраниях рукописей и старопечатных книг в некоторых городах северных областей / В. И. Малышев // Труды Отдела древнерусской литературы. – Москва ; Ленинград : Наука, 1940. – Т. 4. – С. 247–253.

23. Малышев В. И. Усть-Целимские рукописные сборники XVI–XX вв. / В. И. Малышев. – Сыктывкар, 1960. – 214 с.

24. Маркелов Г. В. Древнерусские рукописи из эстонского Причудья / Г. В. Маркелов // Труды Отдела древнерусской литературы. – Ленинград : Наука, 1979. – Т. XXXIII: Древнерусские литературные памятники. – С. 415–419.

25. Морозов В. В. Археографические экспедиции 1977 и 1978 гг. / В. В. Морозов // Археографический ежегодник за 1978 год. – Москва : Наука, 1979. – С. 353–356.

26. Морозов В. В. Археографические экспедиции 1981 г. / В. В. Морозов // Археографический ежегодник за 1981 год. – Москва : Наука, 1982. – С. 355–357.

27. Основано В. И. Малышевым. Археографическая работа Института русской литературы (Пушкинского дома) // Памятники письменности: новые

находки. Каталог-путеводитель по экспозиции археографических центров Северо-Запада и Севера Европейской части РСФСР на археографической выставке. – Ленинград, 1988. – С. 79–89.

28. *Павлов-Сильванский В. Б.* М. Н. Тихомиров – организатор археографических экспедиций / В. Б. Павлов-Сильванский // Археографический ежегодник за 1970 год. – Москва : Наука, 1971. – С. 244–263.

29. *Парфентьев Н. П.* Крюковые рукописи в собраниях Свердловской области / Н. П. Парфентьев // Труды Отдела древнерусской литературы. – Ленинград : Наука, 1980. – Т. 35. – С. 425–429.

30. *Пихоя Р. Г.* Археографические экспедиции Уральского университета в 1974–1976 гг. / Р. Г. Пихоя // Труды Отдела древнерусской литературы. – Ленинград : Наука, 1979. – Т. 34. – С. 369–374.

31. *Поздеева И. В.* 30 лет полевой археографии Московского университета (1966–1995) / И. В. Поздеева // Археографический ежегодник за 1995 год. – Москва, 1997. – С. 48.

32. *Поздеева И. В.* Археографическая комиссия и развитие полевых археографических исследований / И. В. Поздеева // Археографический ежегодник за 1996 год. – Москва, 1998. – С. 31.

33. *Поздеева И. В.* Каталог книг кириллической печати XV–XVII вв. Научной библиотеки МГУ / И. В. Поздеева, И. Д. Кашкарова, М. М. Леренман. – Москва, 1980.

34. *Поздеева И. В.* Славяно-русские рукописи XIV–XVII веков Научной библиотеки МГУ. (Поступления 1964–1984 гг.) / И. В. Поздеева, И. Д. Кашкарова, М. М. Леренман. – Москва, 1986. – 136 с.

35. *Покровский Н. Н.* Археографические экспедиции и проблемы изучения народного сознания // Археографический ежегодник за 1986 год. – Москва : Наука, 1987. – С. 159–153.

36. *Покровский Н. Н.* Археографическое изучение памятников древней письменности и печати в Сибири в 1965–1983 годы / Н. Н. Покровский // Археографический ежегодник за 1984 год. – Москва : Наука, 1986. – С. 13–25.

37. *Покровский Н. Н.* Поиски и находки памятников кириллической письменности и печати в Сибири / Н. Н. Покровский // Славянский альманах. 2002. – Москва : Индикт, 2003. – С. 4–15.

38. *Поньрко Н. В.* Поездка за рукописями в Беломорье летом 1971 г. / Н. В. Поньрко // Труды Отдела древнерусской литературы. – Ленинград : Наука, 1974. – Т. XXVIII: Исследования по истории русской литературы XI–XVII вв. – С. 410–411.

39. Продолжая традиции Срезневского. Археографическая работа Библи-

отеки АН СССР // Памятники письменности: новые находки. Каталог-путеводитель по экспозиции археографических центров Северо-Запада и Севера Европейской части РСФСР на археографической выставке. – Ленинград, 1988. – С. 7–22.

40. Рукописная Печора. Археографическая работа Сыктывкарского государственного университета // Памятники письменности: новые находки / Каталог-путеводитель по экспозиции археографических центров Северо-Запада и Севера Европейской части РСФСР на археографической выставке. – Ленинград, 1988. – 206 с.

41. Славяно-русские рукописи Научной библиотеки Томского государственного университета: XV–XVII вв. : каталог / сост. В. А. Есипова; под ред. Г. И. Колосовой. – Томск : ТГУ, 2007. – Вып. 1 – 424 с.

42. *Тверская Д. И.* О некоторых итогах развития полевой археографии на территории СССР в послевоенный период / Д. И. Тверская // История СССР. – 1976. – № 1. – С. 106–124.

43. Фонды и коллекции Рукописного отдела Института русской литературы (Пушкинский Дом) РАН / Краткий справочник. – Санкт-Петербург, 1996. – 80 с.

44. *Черных В. [А.]* Археографические экспедиции 1982 г. / В. А. Черных // Археографический ежегодник за 1982 год. – Москва : Наука, 1983. – С. 291–293.

45. *Черных В. А.* Археографические экспедиции 1984 года / В. А. Черных // Археографический ежегодник за 1984 год. – Москва : Наука, 1986. – С. 321–325.

46. *Черных В. А.* Археографические экспедиции 1987 г. / В. А. Черных // Археографические издания за 1987 год. – Москва : Наука, 1988. – С. 321–323.

47. *Черных В. А.* Археографические экспедиции 1988 г. / В. А. Черных // Археографический ежегодник за 1988 год. – Москва : Наука, 1989. – С. 326–328.

48. *Черных В. А.* Первая Всероссийская выставка рукописных и старопечатных книг, собранных археографическими экспедициями / В. А. Черных // Археографический ежегодник за 1987 год. – Москва : Наука, 1988. – С. 327.

References

1. Ageeva, E. A. (1987). Itogi i perspektivy organizacii kompleksnyh arheograficheskikh issledovanij MGU [Results and prospects for organization of complex archaeological research at Moscow State University]. *Arheograficheskij*

ezhegodnik za 1986 god-Archaeographic Yearbook for 1986. Moskva, 170-177. [In Russian].

2. Ageeva, E. A. (1992). Sobiranie, izuchenie, vozvrashchenie: k 25-letiyu polevyh arheograficheskikh issledovanij MGU [Collecting, studying, returning: to the 25th anniversary of field archaeographic research at Moscow State University]. *Mir staroobryadchestva. Lichnost-World of Old Believers*. Moskva; SanktPeterburg. 1, 5-10. [In Russian].

3. Alekseev, V. N. (1970). Ob arheograficheskikh ehkspeditsiyah Sibirskogo otdeleniya AN SSSR v 1965-1967 gody [On the archaeographic expeditions by Siberian Branch of Academy of Sciences of the USSR in 1965-1967]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1968 god-Archaeographic Yearbook for 1968 year*. Moskva, Russia: Nauka, 262-274. [In Russian].

4. AMIKS Ukrainy. Interviu S. V. Taranca u N. Ju. Bubnova 16 maja 2011 g. [AMIKS of Ukraine. Interview of S. V. Taranets with N. Yu. Bu]. SanktPeterburg, Russia: BAN [In Russian].

5. Amosov, A. A. (1987). Novye postupleniya v Otdel rukopisej Biblioteki AN SSSR v 1977-1985 gg. [New acquisitions to Department of Manuscripts at Library of Academy of Sciences of the USSR in 1977-1985]. *Materialy i soobshcheniya po fondam Otdela rukopisnoj i redkoj knigi. 1985-Materials and reports about the funds of the Department of Manuscript and Rare Books*. Leningrad, Russia: Nauka, 277-283. [In Russian].

6. Amosov, A. A. (1987). Arheograficheskaya rabota v Pribaltike v 1977-1984 gg. [Archaeographic work in the Baltic States in 1977-1984]. *Materialy i soobshcheniya po fondam Otdela rukopisnoj i redkoj knigi-Materials and reports about the funds of the Department of Manuscript and Rare Books*. 1985. Leningrad, Russia: Nauka, 267-277. [In Russian].

7. Arheografiya polevaya (slavyanskaya) [Field archeography (Slavic)]. *Uralskaja Istoricheskaja Enciklopedija - Ural Historical Encyclopedia*. Retrieved from <http://www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-1-96-arheografiyapolevaya-slavyanskaya.html> [In Russian].

8. Bubnov, N. Yu. (1974). K istorii biblioteki Belokrinickoj staroobryadcheskoj mitropolii (Po itogam arheograficheskikh ehkspeditsij Otdela rukopisnoj i redkoj knigi Biblioteki Akademii nauk SSSR 1971-1972 gg.) [To the history about the library of the Belokrinitza Old Believers' Metropolis (Based on the results of archaeographic expeditions, held by Department of Manuscript and Rare Books at Library of the Academy of Sciences in the USSR 1971-1972)]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1972 god - Archeographic Yearbook for 1972 year*. Moskva, Russia: Nauka, 265-275. [In Russian].

9. Bubnov, N. Yu. (1993). Staroobryadcheskij centr v sele Belaya Krinica [Old Believers' center in village Belaya Krinitsa]. *Sbornik nauchnyh trudov-Collection of scientific papers*. Sankt-Peterburg, Russia, 101-111. [In Russian].

10. Guryanova, N. S. (2007). 75-letie akademika N. N. Pokrovskogo [The 75th anniversary of Academician N.N. Pokrovskiy]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 2005 god-Archaeographic Yearbook 2005*. Moskva, Russia: Nauka, 563-565. [In Russian].

11. Dadykin, A. V. (2008). Arheografy Moskovskogo universiteta i izuchenie slavyano-russkikh kirillicheskih pechatnyh knig XV-XVIII vv. [Archeographers of Moscow University and Study of Slavic-Russian Cyrillic Printed Books from the XV-XVIII centuries]. *Trudy Vserossijskoj nauchnoj konferencii k 40-letiyu polevyh arheograficheskikh issledovanij Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta im. M. V. Lomonosova (g. Moskva, 27-28 oktyabrya 2006 g.) -Proceedings of All-Russian scientific conference, dedicated to the 40th anniversary of field archaeological research by M. V. Lomonosov Moscow State University. (Moscow, October 27-28, 2006)*. Yaroslavl. 1, 63-90. [In Russian].

12. Dergachyova-Skop, E. I. (1971). V Sibirskom otdelenii Arheograficheskoy komissii [In the Siberian branch of the Archaeographic Commission]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1971 god-Archaeographic Yearbook for 1971*. Moskva, Russia: Nauka. 399-400. [In Russian].

13. Drevnerusskie rukopisnye knigi iz sobraniya Uralskoj arheograficheskoy enkspedicii [Old Russian handwritten books from collection of Ural archaeological expedition]. *Katalog vystavki - Exhibition catalog*. Sankt-Peterburg, 1994, 8. [In Russian].

14. Kazanceva, T. G. (2009). Pevcheskie rukopisi staroobryadcev-semejskikh iz sobranij Ulan-Udeh i Novosibirsk: Katalog [Singing manuscripts of the Old Believers-Semeyskiy from the collections of Ulan-Ude and Novosibirsk: Catalog]. Novosibirsk. 359. [In Russian].

15. Kobyak, N. A. (1982). Zadachi i rezultaty kompleksnyh arheograficheskikh ehkspedicij Moskovskogo universiteta 1966-1980 gg. [Tasks and results of complex archaeological expeditions by Moscow University in 1966-1980]. *Russkie pismennye i ustnye tradicii i duhovnaya kultura (Po materialam arheograficheskikh ehkspedicij MGU 1966-1980 gg.) - Russian written and oral traditions and spiritual culture (Based on the materials of the archaeological expeditions by Moscow State University in 1966-1980)*. Moskva, 19-38. [In Russian].

16. Kobyak, N. A. (2008). O nauchnom znachenii knizhnyh pamyatnikov, poluchennyh NB MGU iz arheograficheskikh ehkspedicij [On the scientific sig-

nificance of book monuments, obtained by the National Library of Moscow State University from archaeographic expeditions]. *Tradicionnaya kniga i kultura pozdnego srednevekovya: Trudy Vserossijskoj nauchnoj konferencii k 40-letiyu polevyh arheograficheskikh issledovanij Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta im. M. V. Lomonosova (g. Moskva, 27-28 oktyabrya 2006 g.) - Traditional book and culture of the late Middle Ages: Proceedings of All-Russian scientific conference, dedicated to the 40th anniversary of field archaeographic research by Moscow State University. Moscow, October 27-28, 2006).* Yaroslavl, 1, 53-62. [In Russian].

17. Kolesnikov, P. A. (1986). Publikaciya dokumental'nyh pamyatnikov v deyatelnosti Severnogo otdeleniya Arheograficheskoy komissii AN SSSR [Publication of documentary monuments in the activities of the Northern Branch of the Archeographic Commission at Academy of Sciences of the USSR]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1985 god.-Archaeographic Yearbook for 1985.* - Moskva, Russia: Nauka, 32-41. [In Russian].

18. Kurnosov, A. A. (1978). O sostoyanii i zadachah sovetskoj polevoj arheografii (K itogam Pervoj Vsesoyuznoj konferencii po polevoj arheografii) [On the state and tasks of Soviet field archeography (To the results of the First All-Union conference on field archeography)]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1977 god.-Archeographic Yearbook for 1977.* Moskva, Russia: Nauka, 3-14. [In Russian].

19. Kuskov, V. V. (1962). Severouralskaya arheograficheskaya ehkspediciya 1959 g. [North Ural archaeographic expedition in 1959]. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury - Proceedings by Department of Old Russian Literature.* Moskva; Leningrad, Russia: Nauka, 18, 432-433. [In Russian].

20. Lerenman, M. M. (1982). 15 let arheograficheskim ehkspediciyam Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta im. M. V. Lomonosova [15 years of archaeographic expeditions by M. V. Lomonosov Moscow State University]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1981 god.-Archaeographic Yearbook for 1981.* Moskva, Russia: Nauka, 357-359. [In Russian].

21. Malyshev, V. I. (1964). Zadachi sobiraniya drevnerusskikh rukopisej [Tasks for collection of ancient Russian manuscripts]. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury - Proceedings by Department of Old Russian Literature.* Moskva; Leningrad: Nauka, 20, 303-332. [In Russian].

22. Malyshev, V. I. (1940). Svedeniya o sobraniyah rukopisej i staropechatnyh knig v nekotoryh gorodah severnyh oblastej [Information about collections of manuscripts and early printed books in some cities of the northern regions]. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury-Proceedings by Department of Old Russian Literature.* Moskva; Leningrad: Nauka, 4, 247-253. [In Russian].

23. Malyshev, V. I. (1960). Ust-Celimskie rukopisnye sborniki XVI-XX vv. [Ust-Tselimsky manuscript collections of the XVI-XX centuries]. Syktyvkar, 214. [In Russian].
24. Markelov, G. V. (1979). Drevnerusskie rukopisi iz ehstonskogo Prichudya [Old Russian manuscripts from Estonian Prichudie]. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury-Proceedings by Department of Old Russian Literature*. Leningrad, Russia: Nauka. XXXIII, 415-419. [In Russian].
25. Morozov, V. V. (1979). Arheograficheskie ehkspedicii 1977 i 1978 gg. [Archeographic expeditions of 1977 and 1978]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1978 god-Archaeographic Yearbook for 1978*. Moskva, Russia: Nauka, 353-356. [In Russian].
26. Morozov, V. V. (1982). Arheograficheskie ehkspedicii 1981 g. [Archeographic expeditions in 1981]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1981 god-Archaeographic yearbook for 1981*. Moskva, Russia: Nauka, 355-357. [In Russian].
27. Osnovano, V. I. (1988). Malyshevym. Arheograficheskaya rabota Instituta russkoj literatury (Pushkinskogo doma) [Malyshev. Archaeographic work by Institute of Russian Literature (Pushkin House)]. *Katalog-putevoditel po ehkspozicii arheograficheskikh centrov SeveroZapada i Severa Evropejskoj chasti RSFSR na arheograficheskoy vystavke - Catalog-guide to the exposition about archaeological centers in the North-West and in the North of the European part of the RSFSR at the archaeological exhibition*. Leningrad, 79-89. [In Russian].
28. Pavlov-Silvanskij, V. B. (1971). M. N. Tihomirov - organizator arheograficheskikh ehkspedicij [M. N. Tikhomirov - organizer of archaeological expeditions]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1970 god-Archaeographic Yearbook for 1970*. Moskva, Russia: Nauka, 244-263. [In Russian].
29. Parfentev, N. P. (1980). Kryukovyje rukopisi v sobraniyah Sverdlovskoj oblasti [Hook manuscripts in collections from Sverdlovsk region]. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury-Proceedings by Department of Old Russian Literature*. Leningrad, Russia: Nauka. 35, 425-429. [In Russian].
30. Pihoya, R. G. (1979). Arheograficheskie ehkspedicii Uralskogo universiteta v 1974-1976 gg. [Archeographic expeditions by Ural University in 1974-1976]. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury-Proceedings by Department of Old Russian Literature*. Leningrad, Russia: Nauka. 34, 369-374. [In Russian].
31. Pozdeeva, I. V. (1997). 30 let polevoj arheografii Moskovskogo universiteta (1966-1995) [30 years of field archeography by Moscow University (1966-1995)]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1995 god-Archaeographic Yearbook for 1995*. Moskva, 48. [In Russian].

32. Pozdeeva, I. V. (1998). Arheograficheskaya komissiya i razvitie polevykh arheograficheskikh issledovanij [Archaeographic commission and the development of field archaeological research]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1996 god-Archeographic Yearbook for 1996*. Moskva, 31. [In Russian].

33. Pozdeeva, I. V. (1980). Katalog knig kirillicheskoj pečhati XV-XVII vv. Nauchnoj biblioteki MGU [Catalog of books in Cyrillic print of the XV-XVII centuries. Scientific Library of Moscow State University]. Moskva, Russia. [In Russian].

34. Pozdeeva, I. V. (1986). Slavyano-russkie rukopisi XIV-XVII vekov Nauchnoj biblioteki MGU. (Postupleniya 1964-1984 gg.) [Slavic-Russian manuscripts of the XIV-XVII centuries at Scientific Library of Moscow State University. (Receipts from 1964-1984)]. Moskva. 136. [In Russian].

35. Pokrovskij, N. N. (1987). Arheograficheskie ehkspedicii i problemy izucheniya narodnogo soznaniya [Archeographic expeditions and problems in study of people's consciousness]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1986 god-Archeographic Yearbook for 1986*. Moskva, Russia: Nauka, 159-153. [In Russian].

36. Pokrovskij, N. N. (1986). Arheograficheskoe izuchenie pamyatnikov drevnej pis'mennosti i pečhati v Sibiri v 1965-1983 gody [Archaeographic study of artifacts from ancient writing and printing in Siberia in 1965-1983]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1984 god-Archeographic Yearbook for 1984*. Moskva, Russia: Nauka, 13-25. [In Russian].

37. Pokrovskij, N. N. (2003). Poiski i nahodki pamyatnikov kirillicheskoj pis'mennosti i pečhati v Sibiri [Searches and findings of artifacts from Cyrillic writing and printing in Siberia]. *Slavyanskij almanah. 2002-Slavic Almanac. 2002*. Moskva, Russia: Indikt, 4-15. [In Russian].

38. Ponyrko, N. V. (1974). Poezdka za rukopisyami v Belomor'e letom 1971 g. [A trip to the White Sea for manuscripts in the summer of 1971]. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury-Proceedings by Department of Old Russian Literature*. Leningrad, Russia: Nauka. XXVIII, 410-411. [In Russian].

39. Prodolzhatya tradicii Sreznevskogo. Arheograficheskaya rabota Biblioteki AN SSSR [Continuing the traditions of Sreznevskiyi. Archaeographic work by Library at Academy of Sciences in the USSR]. *Katalog-putevoditel po ehkspozicii arheograficheskikh centrov SeveroZapada i Severa Evropejskoj chasti RSFSR na arheograficheskoy vystavke-Written artifacts: new findingsss. Catalog-guide to the exposition about archaeological centers in the North-West and North of the European part of the RSFSR at the archaeological exhibiton*. Leningrad, 1988, 7-22 [In Russian].

40. Rukopisnaya Pechora. Arheograficheskaya rabota Syktyvkarskogo

gosudarstvennogo universiteta [Handwritten Pechora. Archaeographic work by Syktyvkar State University]. *Katalog-putevoditel po ehkspozicii arheograficheskikh centrov Severo-Zapada i Severa Evropejskoj chasti RSFSR na arheograficheskoy vystavke-Catalog-guide to the exposition about archaeological centers in the North-West and North of the European part of the RSFSR at the archaeological exhibition*. Leningrad, 1988, 206 [In Russian].

41. Slavyano-russkie rukopisi Nauchnoj biblioteki Tomskogo gosudarstvennogo universiteta: XV-XVII vv.: katalog [Slavic-Russian manuscripts from Scientific Library of Tomsk State University: XV-XVII centuries.: directory]. Tomsk, Russia: TGU, 2007, 1. 424. [In Russian].

42. Tverskaya, D. I. (1976). O nekotoryh itogah razvitiya polevoj arheografii na territorii SSSR v poslevoennyj period [On some results from development of field archeography in the USSR during the post-war period]. *Istoriia SSSR*, 1, 106-124. [In Russian].

43. Fondy i kolekcii Rukopisnogo otdela Instituta russkoj literatury (Pushkinskij Dom) RAN [Funds and collections of Manuscript Department at Institute of Russian Literature (Pushkin House) RAS]. *Kratkij spravochnik-Brief reference book*. Sankt-Peterburg, 1996. 80. [In Russian].

44. Ch[ernyh] V. [A.] (1983). Arheograficheskie ehkspedicii 1982 g. [Archeographic expeditions 1982]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1982 god - Archeographic Yearbook for 1982*. Moskva, Russia: Nauka, 291-293. [In Russian].

45. Chernyh, V. A. (1986). Arheograficheskie ehkspedicii 1984 goda [Archeographic expeditions of 1984]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1984 god - Archeographic yearbook for 1984*. Moskva: Nauka, 321-325. [In Russian].

46. Chernyh, V. A. (1988). Arheograficheskie ehkspedicii 1987 g. [Archeographic expeditions in 1987]. *Arheograficheskie izdaniya za 1987 god - Archeographic publications for 1987*. Moskva: Nauka, 321-323. [In Russian].

47. Chernyh, V. A. (1989). Arheograficheskie ehkspedicii 1988 g. [Archeographic expeditions of 1988]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1988 god - Archeographic Yearbook for 1988*. Moskva: Nauka, 326-328. [In Russian].

48. Chernyh, V. A. Pervaya Vserossijskaya vystavka rukopisnyh i staropechatnyh knig, sobrannyh arheograficheskimi ehkspedicijami [The First All-Russian Exhibition of Manuscript and Early Printed Books, Collected by Archaeographic Expeditions]. *Arheograficheskij ezhegodnik za 1987 god-Archeographic Yearbook for 1987*. Moskva: Nauka, 1988, 327. [In Russian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2019 р.

Serhii Taranets,

doctor of historical sciences, Senior Research Fellow,

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies
of NAS of Ukraine

4, Triokhsviatytska str., Kyiv, 01001, Ukraine

e-mail: trimonastyrje@yandex.ua

**Archeographic Fieldwork on Study the Old Believers Culture
and Heritage in USSR (1940–90s)**

The archeographic discoveries in the Siberia, Ural and in the Central part of Russia have made the significant public reaction in the Soviet Union. The field archeographic expeditions, where not only the book culture but the traditional values of the Old Believers were studied, played the important role in the 1960–1980-ies in activity of Soviet archeographers. The key role in collection of the Old Believers' cultural heritage belonged to the Institute of Russian Literature at AS of the USSR. As a result from numerous field expeditions, the Antiquarium of Pushkin House has become one of the authoritative centers for concentration and study of manuscript artifacts for Old Russian and Old Believers' antiquity.

The employees at Library of Academy of Sciences in the USSR made more than 60 archeographic expeditions to Karelia, Arkhanhelsk, Volohda, Kirov regions, the Baltic states and Ukraine, as a result of which eight territorial collections were created, almost two thousands of handwritten books, as well as more than one thousand of the first printed books were collected.

The scientists from M.V. Lomonosov MSU have not only developed the special methodology for description of early printed books that allowed mostly fully revealing the information opportunities of a specimen as a historical source, detailing and applying the methodology of complex expeditions in practice but making the breakthrough in study of notes in sheets of early printed books. I.V.

In the 90-ies of XX century the expeditionary work of Russian archaeographers has become much more complicated since the number of ancient books and manuscripts has decreased among the Old Believers, the travel and other expenses on expeditions have sharply increased, and the financing of field trips has decreased. In the early 2000-ies the tasks of field archeography have largely exhausted themselves. A large-scale digitization of the manuscripts that are stored in Russian state scientific and university centers has begun. In general, in the

30–90-ies of XX century the archaeographers have collected more than 25 thousands manuscripts and printed editions of the XIV – early XX centuries in the USSR and Russia.

Keywords: USSR, National Academy of USSR, archaeological fieldwork, Old Believers, manuscripts, old prints.